

Online weerbaarheid

Handreiking voor leerkrachten

Aandacht voor online veiligheid
in het basisonderwijs

OFFLIMITS
bestrijdt online misbruik

Rutgers Expertisecentrum
seksualiteit

Inhoud

1.	Waarom is het belangrijk om aandacht te besteden aan online weerbaarheid?	3
2.	Hoe ziet het online leven van een kind eruit?	8
3.	Wat kunnen kinderen online tegenkomen en hoe kun je hierop reageren?	9
4.	Welke thema's kun je behandelen en waar moet je rekening mee houden?	12
5.	Wat kun je als school doen om incidenten te voorkomen?	24
6.	Wat kun je als school doen bij een incident?	25
7.	Vragen van leerkrachten	27
	Bijlage:	29
	Begrippenlijst	
	Tips voor kinderen	
	Hulporganisaties	
	Literatuur	

1. Waarom is het belangrijk om aandacht te besteden aan online weerbaarheid?

Het is belangrijk om in het basisonderwijs aandacht te besteden aan wat kinderen fijn vinden. Weten wat je in het leven fijn of niet fijn vindt en wel of niet wilt, en in staat zijn om daar woorden aan te geven, is een belangrijke vaardigheid in de ontwikkeling van je autonomie. Dat geldt ook voor de online wereld. Autonome mensen kunnen voor zichzelf opkomen en begrijpen dat wat je wilt of fijn vindt voor iedereen verschillend kan zijn. Daarom is autonomie niet alleen belangrijk in het leven zelf, maar ook bij het thema relaties en seksualiteit.

De digitale wereld is een belangrijk onderdeel van de samenleving geworden, onlosmakelijk verbonden met ons dagelijks leven. En dat geldt ook voor kinderen. Computers, tablets, smartphones, sociale media, games en het wereldwijde web spelen van jongs af aan een hoofdrol in hun sociale leven, ontwikkeling en vrijetijdsbesteding.

Rond de leeftijd van 10 à 12 jaar kunnen kinderen zich online steeds meer als jongeren gaan gedragen. Ze maken gebruik van sociale media als TikTok en Snapchat, waarop ze communiceren, complimenten geven en ontvangen, samenwerken, nieuwe mensen ontmoeten en relaties onderhouden.¹ Dit betekent dat de 'digitale pubertijd' eigenlijk al begint in de bovenbouw.

Online risico's

Dat brengt, naast de positieve kanten ervan, ook uitdagingen met zich mee. Volgens (Vlaams) onderzoek uit 2022² naar mediagebruik van kinderen werd 32% van de kinderen online gepest, en gaf 12% toe zelf schuldig te zijn geweest aan online pestgedrag. Daarnaast gaf meer dan 1 op de 3 kinderen aan online geconfronteerd te worden met haatspraak, vooral met betrekking tot hun uiterlijk en persoonlijkheid.

Online komen kinderen ook ongewenste content tegen, zoals naaktbeelden, gewelddadige beelden of dierenleed. Hoe zelfstandiger kinderen online actief zijn, hoe meer kans ze lopen op confrontaties met seksuele content. Uit onderzoek van het Jeugdjournaal blijkt dat circa 70% van de 9 tot 12-jarigen weleens (per ongeluk) naaktbeelden of seksueel getinte beelden ziet. Een klein percentage kinderen experimenteert zelf met het maken of versturen van sexy foto's en filmpjes, al zijn dat meestal geen expliciete naaktfoto's.³

Steun van ouders en leerkrachten

Bij peestsituaties ervaart 16% van de kinderen dat ze bij niemand terecht kunnen.

Bijna de helft vindt steun bij ouders, vrienden of klasgenoten, terwijl slechts een kwart een leerkracht of andere volwassenen aanspreekt.⁴

Bij problemen met ontvangen of verzonden naaktfoto's geeft circa een kwart van de kinderen aan niemand te hebben om op terug te vallen.⁵ Hoewel de helft van de kinderen denkt dat ze hun ouders kunnen benaderen met mogelijke problemen, zoeken anderen voornamelijk steun bij goede vrienden of klasgenoten.

Zelfverzekerd navigeren

De verantwoordelijkheid om online risico's te voorkomen hoort niet uitsluitend bij kinderen zelf te liggen. Het is een gedeelde verantwoordelijkheid van de overheid, de internetsector, het onderwijs, opvoeders, hulpverleners en burgers samen. Met leeftijdsadequate en passende informatie kunnen de meeste kinderen zelfbewust en veerkrachtig een weg vinden in de online wereld. Daarbij is het natuurlijk belangrijk aandacht te geven aan online risico's en onveiligheid. Maar de balans mag niet doorslaan naar alleen beschermen en afschermen. Vaak worden er te strenge restricties opgelegd aan het mediagebruik van kinderen, om te voorkomen dat ze in aanraking komen met ongeschikte inhoud. Onderzoek wijst echter uit dat kinderen die te sterk afgeschermd worden van de online wereld juist minder digitale vaardigheden ontwikkelen, waardoor ze kwetsbaarder zijn voor online misbruik.⁶

Positieve benadering

De online wereld is ook een plek voor groei en plezier. Het biedt rijke en gevarieerde ervaringen die bijdragen aan de intellectuele, emotionele en sociale ontwikkeling van kinderen. Door het als leerkracht positief te benaderen, voelen leerlingen zich veiliger om vragen te stellen en hun ervaringen te delen, zonder angst voor veroordeling. Daarnaast bouwen leerlingen zo meer zelfvertrouwen op, waardoor ze beter met verschillende online situaties kunnen omgaan. Een positieve houding werkt vaak aanstekelijk en kan leerlingen helpen om de voordelen van online positief handelen in te zien.⁷

Door als leerkracht open communicatie te stimuleren en een ondersteunende omgeving te creëren, maak je leerlingen veerkrachtig, competent en bewust in hun digitale interacties en activiteiten. Dit noemen we ook wel 'online weerbaarheid'. Het stelt kinderen in staat om de online wereld te verkennen, risico's te begrijpen, te leren van hun ervaringen en fouten en er veerkrachtig mee om te gaan.⁸

Preventie van online grensoverschrijdend gedrag

Door in de klas aandacht te besteden aan online weerbaarheid, draag je bij aan het voorkomen van online grensoverschrijdend gedrag en slachtofferschap. En dat leerlingen de juiste hulp ontvangen als ze toch te maken krijgen met online grensoverschrijdend gedrag. Daarom is het belangrijk om in de klas te praten over hoe leerlingen het internet kunnen gebruiken en online op een positieve, gezonde en leeftijdsadequate manier met relaties en seksualiteit bezig kunnen zijn. Maar ook over wanneer bepaald (online) seksueel gedrag risicovol en/of strafbaar is.⁹

Sommige leerkrachten vermijden deze gesprekken liever, omdat ze denken dat ze niet genoeg kennis hebben over sociale media-platforms. Maar vergeet niet dat je leerlingen deze kennis wel hebben. Daar kun je gebruik van maken om er zelf meer vertrouwd mee te raken. Soms zijn leerkrachten ook bang dat praten over bepaalde onderwerpen, zoals online porno of contact met onbekenden, ongewenste ideeën bij leerlingen oproept. Maar juist door deze onderwerpen aan te snijden, sluit je aan bij de leefwereld van kinderen. Dit zijn namelijk thema's waar kinderen online al vroeg mee in aanraking komen. Daarom is het zo belangrijk dat ze er juiste en geschikte informatie over krijgen. Sommige leerkrachten denken dat het niet nodig is omdat hun leerlingen (nog) geen online risicovol gedrag vertonen. Maar wanneer leerkrachten hier weinig over praten met hun leerlingen, zullen deze ook minder snel naar hen toe komen wanneer er iets verontrustends gebeurt, zoals online grensoverschrijdend gedrag.¹⁰

Privacy en veiligheid

Om online weerbaar te worden, moeten leerlingen weten hoe internet en technologie werkt, wat online veiligheid is en hoe ze hun privacy kunnen beschermen. Het is belangrijk dat ze leren hoe ze online informatie kunnen beoordelen, valse berichten kunnen herkennen en betrouwbare bronnen kunnen identificeren. En ze moeten zich bewust zijn van de blijvende impact van hun online activiteiten, oftewel hun 'digitale voetafdruk', op hun eigen of iemand anders online reputatie.

Gendergelijkheid

Digitale technologieën en het internet hebben geleid tot nieuwe vormen van onderdrukking en geweld tegen vrouwen en meisjes, ook wel bekend als 'technologie-gefaciliteerd gendergerelateerd geweld'.¹¹ Dit omvat onder andere cyberpesten, online intimidatie, haatzaaien, en beeldmisbruik. Ook lhbtqi+ personen, vrouwen met beperkingen, vrouwen met een migratieachtergrond en gemarginaliseerde vrouwen lopen een verhoogd risico op ernstige vormen van digitaal geweld. Om gendergelijkheid te bevorderen is het belangrijk dat je meiden en jongens gelijkwaardig betreft bij de verantwoordelijkheid voor zowel de plezierige als de risicovolle aspecten van de online wereld.

Veiliger en sociaal school- en klassenklimaat

Door met leerlingen over online relaties en seksualiteit te praten, versterk je niet alleen hun online weerbaarheid. Je stimuleert ook respectvol gedrag en draagt bij aan een omgeving waarin kinderen online én offline elkaars wensen en grenzen respecteren en waar diversiteit in al haar facetten wordt gewaardeerd.

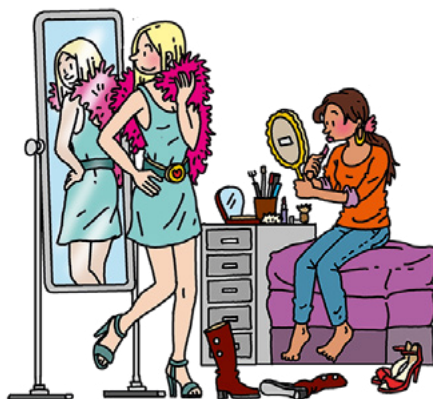

Diversiteit

Door diversiteit te (h)erkennen en respect en begrip te bevorderen, kun je als leerkracht werken aan een meer gelijkwaardige en veiligere online omgeving.

Tips:

- Gebruik inclusieve taal in de klas die alle perspectieven en ervaringen erkent.
- Begrijp dat het mediagebruik van leerlingen wordt beïnvloed door factoren in de thuissituatie, zoals financiën, beschikbare technologie en opvoedstijl.¹²
- Let op verschil in schermtijd en digitale toegankelijkheid voor leerlingen.
- Wees je bewust van verschillende opvoedingsomgevingen en daarin mogelijk bestaande taboes over relaties en seksualiteit, die kwetsbaarheid voor online misbruik en de kans op victim blaming kunnen vergroten.¹³
- Wees je ervan bewust dat offline ongelijkheid en uitsluiting het risico vergroten op negatieve online ervaringen, waarbij genderstereotypen, discriminatie en onjuiste opvattingen over acceptabel gedrag online grensoverschrijdend gedrag voeden.¹⁴
- Stel de stem van de leerling centraal om te voorzien in hulp op maat en een gevoel van autonomie te vergroten.

Online kinderrechten

Alle kinderen hebben recht op een veilig internet en op online participatie. Het vergroten van hun online weerbaarheid draagt bij aan de rechten die kinderen hebben online, zoals:

- *Bescherming tegen misbruik.* Door kinderen bewust te maken van online risico's met betrekking tot relaties en seksualiteit, kunnen ze beter worden beschermd tegen misbruik, misleiding en uitbuiting. Dit valt onder het recht op bescherming tegen alle vormen van mishandeling.
- *Recht op informatie.* Kinderen hebben recht op toegang tot relevante informatie die hen in staat stelt weloverwogen beslissingen te nemen. Door open gesprekken te voeren, krijgen ze de nodige kennis om verstandige keuzes te maken in een online omgeving.
- *Autonomie.* Door hun online weerbaarheid te vergroten, leren kinderen zelfbewust en zelfverzekerd te handelen in online situaties. Dit draagt bij aan hun recht op vrijheid van meningsuiting en participatie in de samenleving.
- *Voorkomen van discriminatie.* Het bespreken van online relaties en seksualiteit bevordert het respect voor diversiteit en gelijkheid, waardoor online discriminatie kan worden voorkomen.
- *Privacy en veiligheid.* Door kinderen bewust te maken van online privacykwesties, leren ze hoe ze hun persoonlijke informatie kunnen beschermen. Dat draagt bij aan hun recht op privacy.

2. Hoe ziet het online leven van een kind eruit?

Kinderen besteden steeds meer tijd online. Maar wat speelt zich allemaal af op hun tablet of smartphone?

0-6 jaar

Kinderen tussen 0 en 6 jaar besteden dagelijks ongeveer een uur en drie kwartier aan digitale activiteiten. 40% gebruikt al een smartphone. Vanaf 3 à 4 jaar worden tablets en game-apparaten populairder. Op deze leeftijd nemen kinderen de apparaten mee naar de eigen slaapkamer. Ze kijken vooral naar YouTube (Kids) en tv-programma's als Peppa Pig en Paw Patrol.

Kinderen leren in een rap tempo hoe ze zich in het digitale domein kunnen bewegen. Een kwart van de 0 tot 2-jarigen klikt door naar andere YouTube video's. En vanaf 5 à 6 jaar zeggen de meeste ouders dat hun kinderen onderscheid kunnen maken tussen wat in (teken)films echt is en wat niet. Kinderen in deze leeftijdsgroep lopen online ook risico's. Hoewel Youtube Kids een algoritme heeft dat ongepaste inhoud filtert, is dit filter niet perfect. Er kunnen dus wel eens verontrustende video's of advertenties met geweld, naaktheid of andere ongepaste inhoud doorheen glippen. Ook spelen jonge kinderen met oudere kinderen die bijvoorbeeld al een smartphone hebben. Zo kunnen ze eerder in aanraking komen met ongepaste inhoud op bijvoorbeeld sociale media-platforms.

7 – 12 jaar

Kinderen tussen 7 en 12 jaar besteden gemiddeld zo'n 48 minuten per dag aan games en 44 minuten aan YouTube. Hoe ouder ze worden, hoe meer tijd ze aan gamen en sociale media besteden. Jongens besteden de meeste tijd aan games en YouTube, meiden vooral aan sociale media. Met name TikTok is erg populair. Sociale media hebben vaak een leeftijdsminimum, meestal is dat 13 jaar. Kinderen weten dat te omzeilen: 84% van de 9 tot 12-jarigen vult een hogere leeftijd in om toegang te krijgen. Vanwege de vele misstanden op sociale media-platforms ontwikkelen bedrijven tools voor leeftijdsverificatie om dit tegen te gaan.

Rond hun 8ste of 9de jaar hebben de meeste kinderen een smartphone, die dan ook vaak meegenomen wordt naar hun slaapkamer. Online praten kinderen tussen 7 en 12 jaar vaak over gedeelde interesses, gamen, influencers en hobby's. 10% praat over flirten en romantiek. 6% heeft het zelfs over vragen naar sexy of naaktfoto's en video's. Kinderen navigeren behendig door het digitale landschap en groeien op in een wereld waar alles slechts een klik verwijderd is. Twee derde van de kinderen in deze leeftijdscategorie ziet online weleens beelden van blote lichamen of geslachtsdelen. Bijvoorbeeld blote borsten, een piemel, een vulva of blote mensen die elkaar zoenen of knuffelen. 35% wordt online wel eens geconfronteerd met seksuele beelden, zoals beelden van een stijve piemel of een vulva van dichtbij, mensen die elkaars geslachtsdelen aanraken of seks hebben.

3. Wat kunnen kinderen online tegenkomen en hoe kun je hierop reageren?

Kinderen brengen veel tijd door online. Dat heeft positieve kanten: ze kunnen er informatie vinden over hun lichaam, relaties en seksualiteit, en ze kunnen in contact komen met leeftijdsgenoten. Ook leren ze communiceren over wat ze wel willen en wat niet. Maar er zitten ook risico's aan online ontdek- en experimenteergedrag. Als kinderen online iets vervelends meemaken, is het belangrijk dat ze terecht kunnen bij een volwassene, zoals een ouder of een leerkracht, om erover te praten zonder veroordeeld te worden. Hieronder vind je een aantal waargebeurde casussen, verzameld door de hulplijn van Offlimits. Met advies hoe je hier als leerkracht op kunt reageren.

Op woensdagmiddag speelt Xavi (6 jaar) op de tablet van zijn vader het spelletje Angry Birds. Als hij naar een volgend level gaat, krijgt hij een reclame te zien. Deze game is gratis te downloaden en te spelen, en door advertenties te kijken kun je verder komen in het spelletje zonder ervoor te hoeven betalen. De reclame die Xavi ziet is oorlogspropaganda van Israël. Hij ziet beelden van ontploffingen, gewapende soldaten en ontvoerde kinderen. In de nacht van woensdag op donderdag wordt Xavi huilend wakker en roept om zijn ouders.

Beelden kunnen grote gevolgen hebben voor kinderen: nachtmerries, niet kunnen slapen, stress, en zelfs PTSS. Let op als kinderen opeens ander gedrag vertonen, angstig of schrikachtig reageren of minder goed slapen. Dat kunnen signalen zijn dat zij online iets hebben meegemaakt of hebben gezien waardoor ze zijn aangedaan. Vraag regelmatig hoe het met iemand gaat als je een onderbuikgevoel hebt. Het is ook goed om kinderen te vertellen dat ze online dingen tegen kunnen komen die niet geschikt zijn voor hen. Leg uit dat zij die kunnen wegstappen en met hun ouder of leerkracht erover kunnen praten.

Na school is Tess (10 jaar) samen met een vriendinnetje op de computer van haar ouders gegaan. Ze gingen naar een online videochat-platform waar gebruikers willekeurig met elkaar in contact gebracht worden. Zo kun je communiceren met een onbekend persoon waar dan ook ter wereld. Tess en haar vriendinnetje werden gekoppeld aan een volwassen man die zijn geslachtsdelen liet zien. Ook vroeg de man aan de meiden of zij hun buik willen laten zien, en daarna of zij hun bh willen laten zien en uitdoen. Uit nieuwsgierigheid hebben zij dit gedaan, maar de volgende dag hadden ze daar spijt van. Tess vraagt zich af of het mag wat de meneer deed, en of zij en haar vriendinnetje iets fout hebben gedaan.

Deze man maakt duidelijk misbruik van de (seksuele) nieuwsgierigheid van kinderen. Dit is een vorm van 'grooming', de Engelse term voor verleiden. Juridisch betekent het via internet benaderen en verleiden van minderjarigen (onder de 16 jaar) door een volwassene met als uiteindelijk doel seksueel contact te hebben. Webcamseks valt daar ook onder. Grooming kan ook een langer durend proces zijn, waarbij de volwassene door regelmatig chat- en e-mailcontact langzaam het vertrouwen wint van het kind. Soms doet een volwassene zich voor als een leeftijdsgenootje om zo de seksuele drempels en remmingen van het kind te verlagen.

Kinderen hebben na dit soort vormen van misbruik vaak last van nare gedachten en gevoelens. Ze kunnen bijvoorbeeld het misbruik op zichzelf gaan betrekken en denken dat zij anders hadden moeten handelen. Ze schamen zich ervoor en durven niet met hun ouders erover te praten. Het is goed om het gesprek aan te gaan met de leerling. Vertel dat dit voor kan komen, dat ze altijd hun grenzen aan mogen geven en dat het nooit hun schuld is als iemand over hun grenzen heen gaat of als ze iets vervelends meemaken. Vertel ook dat volwassenen nooit iets seksueels met kinderen mogen doen. Niet elk kind begint vanuit zichzelf te vertellen. Het kan een kind helpen om iets te zien of te horen over het onderwerp.

Een vriendje van Janna (11 jaar) typte in Google haar Snapchat-naam en drukte op "zoek". Op dat moment kreeg hij allerlei 'deepfake' naaktfoto's van Janna te zien. Een deepfake is een beeld, geluid of ander materiaal dat geheel of gedeeltelijk is gemaakt met behulp van geavanceerde (en tegenwoordig makkelijk toegankelijke) technologie. Het kan ook bestaan uit beeld, geluid of ander materiaal zijn dat is gemanipuleerd met behulp van technologie en dat niet of nauwelijks van echt te onderscheiden is. Janna is van streek en wil dat de beelden offline gehaald worden.

Deepfakes hebben een grote impact op slachtoffers. Ook hierbij is het belangrijk om online omgangsvormen en normen te bespreken. In sommige gevallen, zoals die van Janna, is er sprake van onrechtmatige content. Dan kan er professionele hulp ingeschakeld worden om de content offline te halen. In Nederland kan de organisatie Offlimits daarbij helpen.

Jasmijn (12 jaar) vertelt dat zij online gepest wordt. In groep 7 is er een foto van haar gemaakt terwijl zij een banaan aan het eten was. Na een ruzie heeft een klasgenootje, Nadia, van deze foto een zogenaamde “sticker” gemaakt. Dat is een klein plaatje. Soms zijn dat bestaande stickers, maar iedereen kan zulke plaatjes maken. Dan is het bijvoorbeeld een uitsnede van een persoonlijke foto. Nadia gebruikt en verspreidt de sticker via WhatsApp en Snapchat. In de klas wordt Jasmijn er nu mee getreiterd. Jasmijn vraagt aan de hulplijn of het illegaal is wat haar klasgenootje doet.

Het gebruiken van persoonlijke foto's en video's mag niet. Bij de meeste scholen is daar al beleid voor gemaakt, en anders is het goed als dit wordt gedaan. Soms hebben leerlingen naaktbeelden met elkaar uitgewisseld en daar een sticker van gemaakt en verspreid. Dat is strafbaar, want dat is verspreiding van kinderpornografisch materiaal. Het is belangrijk om de ruzie tussen Jasmijn en Nadia bespreekbaar te maken met beide leerlingen en in de klas. Benoem daarbij de gevolgen van het online gedrag van Nadia, zodat kinderen leren begrijpen dat wat zij online doen gevolgen kan hebben voor anderen. Op deze manier worden kinderen bewust van online omgangsvormen en normen.

Ezra (12 jaar) maakt zich zorgen over zijn broer Zayn (14). Hij hoorde van een klasgenootje via Snapchat dat zijn broer op een GossipGirl-account staat. Het account verspreidt via TikTok nare roddels over leerlingen en docenten op Zayns school. Ook staan er foto's bij van Zayn, waarop hij bijvoorbeeld op het toilet zit. Zayn is vaak in paniek en durft niet meer naar school. Ezra wil nu weten of het GossipGirl-account verwijderd kan worden.

'Gossip girl' is een 15 jaar oude Amerikaanse tv-serie waarin een roddelblog centraal staat. Nederlandse leerlingen laten zich erdoor inspireren en starten zelf roddelkanalen, vaak op TikTok. Het is belangrijk om met leerlingen te praten over verschillende vormen van pesten, waaronder die van roddelkanalen. Het gaat vaak om een groepsdynamiek, waar leerlingen niet altijd zelfstandig uit kunnen komen. Ook kan er sprake zijn van strafbare content.

4. Welke thema's kun je behandelen en waar moet je rekening mee houden?

Door in de klas online relaties en confrontaties met seksuele content te bespreken, versterk je de online weerbaarheid van leerlingen. Het gaat daarbij over thema's als respectvolle omgangsvormen, consent, grensoverschrijdend gedrag, naaktbeelden en seksueel getinte beelden, en de ontwikkeling van een positief zelfbeeld.

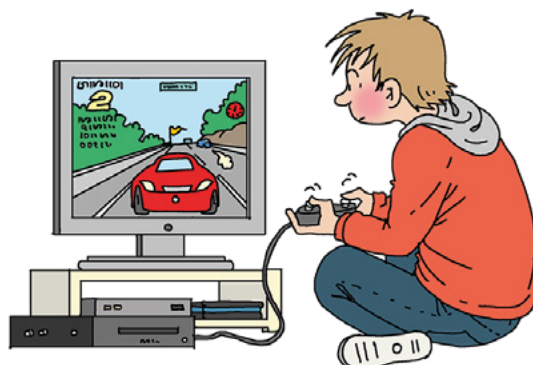
Respectvolle omgangsvormen

Bespreek met je leerlingen wat gewenste en ongewenste online omgangsvormen zijn en hoe je jezelf online presenteert. Stel hiervoor samen een (nieuwe) sociale norm. Mensen zijn namelijk sneller geneigd bepaald gedrag te vertonen, als ze denken dat anderen dat gedrag goedkeuren. Het omgekeerde geldt ook: als mensen denken dat kwetsend gedrag wordt afgekeurd door de sociale omgeving, vertonen ze het minder. Haatzaaien komt bijvoorbeeld vaker voor bij mensen die denken dat anderen dit gedrag goedkeuren, terwijl cyberpesten afneemt in groepen waarin dit gedrag wordt afgekeurd.¹⁵ Daarom is het goed om de nadruk te leggen op gewenst en positief online gedrag en ongewenst gedrag gezamenlijk af te keuren.

Je kunt aan je leerlingen vragen wat ze als respectvolle en positieve omgangsvormen zien. Dit zijn alle handelingen en interacties die anderen helpen of positief beïnvloeden.¹⁶ Help leerlingen om de connectie te maken tussen wat ze op het scherm zien en de offline wereld.

Met jonge kinderen kun je bespreken wat hun lievelingsfilmpje is op YouTube en hun favoriete game. Vraag wat daarin de aardige of vriendelijke karakters zijn en welke juist niet. Bespreek ook waarom. Zo leren kinderen nadenken over 'goed' en 'slecht'.

Op www.mediasmarties.nl vind je een overzicht van mediaproducties die geschikt zijn voor kleuters.

Aan de bovenbouw kun je vragen hoe ze zouden reageren op de volgende situaties:

- Een vriend(in) voelt zich rot omdat iemand vervelende appjes blijft sturen.
- Je ziet dat er gemene reacties geplaatst worden onder een foto van een vriend(in).
- Je speelt een online game en je teamgenoot wordt steeds uitgescholden door een andere speler.
- Een vriend(in) stuurt je een filmpje waarin te zien is dat een klasgenoot wordt gepest.
- Een vriend(in) kiest een gebruikersnaam voor een online game met daarin de eigen achternaam en geboortedatum.
- Een vriend(in) zit in een WhatsApp-groep met veel onbekenden waarin stickers en gifjes worden uitgewisseld en ontvangt een raar plaatje.

Veel kinderen praten aan de hand van digitale plaatjes met elkaar. Deze kunnen kinderen helpen bij het uiten van hun gevoelens, maar ze worden ook gebruikt om te pesten. Oefen met je leerlingen met het gebruik ervan en vraag naar de verschillende betekenissen. Met welke emoji kun je je gevoel uitdrukken? Wat zijn positieve symbolen en welke kunnen als negatief opgevat worden? Welke emoji's hebben meerdere betekenissen? Op stoppestennu.nl vind je een overzicht van emoji's en emoticons.

Voorbeelden van positieve en respectvolle omgangsvormen online:

- Vooraf nadenken over het gevolg van een bericht.
- Ingrijpen bij kwetsende berichten en negatieve interacties tegengaan.
- Naar elkaar luisteren, voor elkaar opkomen en steun bieden.
- Sorry zeggen als je iemand (onbedoeld) hebt gekwetst online.
- Reageren op hulpverzoeken in online berichten.
- Delen van positieve content of leermomenten.
- Respecteren van privacy, van jezelf en anderen.
- Rekening houden met wensen en grenzen, van jezelf en anderen.
- Toestemming vragen voordat je iets deelt.
- Melden van ongewenste content bij ouders/leerkrachten en op het platform waarop het plaatsvindt.
- Slachtoffers van grensoverschrijdend gedrag geloven en steunen.

Door met bovenbouwleerlingen in discussie te gaan, laat je ze actief nadenken en reflecteren op hun eigen online gedrag, en of dat voldoende respectvol is.¹⁷ Zo kom je er ook achter wat leerlingen belangrijke waarden vinden in de online wereld.

Bespreek vragen als:

- Welke manieren zijn er om je mening op een positieve wijze te uiten?
- Waarom besluit je bepaalde dingen wel of juist niet online te plaatsen?
- Welke impact heeft jouw online gedrag op anderen?
- Is het acceptabel om foto's van anderen zonder toestemming te delen?
- Zou je moeten controleren of iets waar is voordat je het deelt of erop reageert?
- Is het oké om online over je identiteit te liegen?
- Wat doe je als iemand online om je adres vraagt?
- Is het toegestaan voor je ouders of school om iets over jou online te plaatsen?
- Heb je weleens spijt gehad van iets dat je online hebt gedeeld?
- Gedraag je je anders in een appgroep met vrienden dan met familieleden?
Waarom ?
- Hoe kun je elkaar online steunen en helpen?

Toestemming, vrijwilligheid en gelijkwaardigheid zijn de kernwaarden van online gewenst gedrag.¹⁸ Maak afspraken met elkaar over hoe je met elkaar omgaat in appgroepen van de klas. Mag je iemand verwijderen uit de appgroep of klasgenoten uitsluiten? Mag je foto's met elkaar delen? Is de groep alleen voor schoolzaken bedoeld? Is het privé wat er wordt gezegd? Welke taal en toon gebruik je? Wat doe je als er iemand over een leraar een kwetsende roddel in de appgroep post? Een gemakkelijke richtlijn is dat de afspraken die in de klas gelden ook online van toepassing zijn.

Afhankelijk van de leeftijd kun je ook een moderator aanwijzen. Een moderator zorgt ervoor dat de regels in een appgroep worden nageleefd en kan ingrijpen bij ongewenst gedrag. Bespreek ook wat er vervolgens gebeurt bij ongewenst gedrag. Je kunt hiervoor het spel '[Gedragen Gedrag](#)' in de klas spelen.

Consent

Consent betekent dat leerlingen vooraf toestemming moeten vragen én krijgen voordat ze iets delen, en zelf ook toestemming moeten geven voordat er iets over hen wordt gedeeld. Wat online wordt gedeeld, is vaak permanent. Maar het is belangrijk om te onthouden dat je altijd het recht hebt om je toestemming weer in te trekken, ook al heb je bijvoorbeeld in een berichtje eerder wel toestemming gegeven om iets te delen. Het begrijpen van consent helpt leerlingen ook bij het beheren van hun digitale voetafdruk. Zo kunnen ze bewustere keuzes maken over wat ze online delen en hoe dit van invloed kan zijn op henzelf en anderen.

Online is het soms makkelijker om over wensen en grenzen te communiceren dan bij persoonlijke interacties. Mensen kunnen zich meer comfortabel voelen om dingen te zeggen of te vragen die ze niet rechtstreeks zouden doen. In chats hoeven leerlingen geen oogcontact te maken en hebben ze de tijd om zorgvuldig na te denken over hun reacties. Emoji's, stickers of memes kunnen hen helpen om toestemming te vragen en te geven. Bovendien hebben ze de mogelijkheid om bij ongewenst gedrag iemand te blokkeren, te verwijderen of weg te klikken. Wat het soms lastiger maakt is dat ze, behalve bij videobellen, geen non-verbale signalen kunnen zien en interpreteren.

Consent kan best ingewikkeld zijn voor kinderen. Het is niet vanzelfsprekend en vraagt voortdurend afstemming. Je moet leren wat je zelf wel en niet fijn vindt, en begrijpen dat dat voor een ander niet hetzelfde hoeft te zijn. Gelukkig kunnen leerlingen consent oefenen. Bekijk bijvoorbeeld [dit filmpje](#) over consent in de klas en bespreek ze. Door vragen aan leerlingen te stellen kun je het gesprek openen en uitleg geven over consent. Zie ook de [handreiking Wensen, grenzen en consent](#).

Online grensoverschrijdend gedrag

Bespreek verschillende vormen van online grensoverschrijdend gedrag en hoe je dit kunt leren herkennen. Daarbij is het ontbreken van consent de doorslaggevende factor. Als leerlingen zich online onder druk gezet voelen, iets geheim moeten houden, bang zijn of zich bedreigd voelen, kunnen dit waarschuwingssignalen zijn.

Start een gesprek door vragen te stellen als: Heb je online dingen gezien waarvan je bent geschrokken? Hoe heb je gereageerd? Met wie connect je online? Gebruik je wel eens een nepprofiel en waarom? Heb je wel eens een foto van iemand bewerkt en online gezet? Heb je wel eens berichten uitgewisseld met een onbekende volwassene? Vind je het oké om af te spreken met iemand die je alleen online kent? Waarom wel of niet? Check je van tevoren met wie je chat? Wat doe je als iemand je vraagt om iets geheim te houden? Wanneer is een online geheim oké en wanneer juist niet?

Besteed extra aandacht aan het feit dat mensen, situaties en informatie die we online tegenkomen, niet altijd zijn wat ze lijken. Ook leerlingen kunnen zich online anders voordoen, bijvoorbeeld om gebruik te kunnen maken van apps die een leeftijdsgrens hanteren. Leeftijdsbeperkingen zijn bedoeld om te voorkomen dat jonge kinderen in aanraking komen met ongeschikte inhoud of contacten. Het is dus belangrijk dat (vooral jonge) leerlingen zich beperken tot apps en platforms die geschikt zijn voor hun leeftijd.

Online denken leerlingen (en volwassenen) minder goed na over de gevolgen die hun gedrag kan hebben voor een ander. Benadruk daarom dat grensoverschrijdend gedrag online dezelfde nadelige gevolgen kan hebben als offline, zoals sociale schade, psychische schade, victim blaming en (de dreiging van) geweld. Victim blaming legt de schuld of verantwoordelijkheid bij het slachtoffer neer in plaats van bij de dader, wat de ernst van het grensoverschrijdend gedrag minimaliseert en het slachtoffer in een negatief daglicht plaatst. De focus zou altijd moeten liggen op de dader en niet op het gedrag of de omstandigheden van het slachtoffer.

Grensoverschrijdende gedragingen zijn bijvoorbeeld:

- Het hacken van iemands account of computer. Dit wordt gezien als inbreken en kan strafbaar zijn.
- Cyberpesten en pesten in online games.
- Bedreiging en (seksuele) intimidatie. Dit kan strafbaar zijn.
- Het aanmaken van een nepprofiel met iemand anders' persoonsgegevens. Dit is een vorm van identiteitsfraude en kan strafbaar zijn.
- Online bedrog of fraude. Dit kan strafbaar zijn.
- Het maken, delen of doorsturen van (bewerkte) foto's en filmpjes zonder toestemming van de afgebeelde persoon. Dit kan strafbaar zijn.
- Het delen van iemands persoonsgegevens zonder toestemming. Dit wordt 'doxing' genoemd en is strafbaar.
- Cyberstalken. Net als offline stalken, is dit online ook strafbaar.
- Iemand chanteren met (bewerkt) seksueel beeldmateriaal. Dit heet ook wel 'sextortion' en is strafbaar.
- Volwassenen die sexchatten met kinderen en grooming. De volwassene is dan strafbaar bezig.
- Haatzaaien en discriminatie. Dit kan strafbaar zijn.
- Doelbewust verspreiden van onjuiste informatie of roddels.

Op vraaghetdepolitie.nl kun je samen met leerlingen onderzoeken wat er allemaal precies strafbaar is online, en waarom.

Leerlingen kunnen slachtoffer worden van online grensoverschrijdend gedrag op het gebied van relaties en seksualiteit, zoals [cyberpesten, grooming en sexting-misbruik](#). Zo geeft iets minder dan de helft van de kinderen die weleens een sext verstuurden aan zich onder druk gezet te voelen om dat te doen. Soms verstuurden ze de sext in ruil voor iets anders. Kinderen ontvangen ook naaktbeelden (11%), waarbij het merendeel daar niet om gevraagd heeft. Het ging dan meestal om iemand die ouder was dan zij en die ze niet (goed) kenden.¹⁹

Als leerlingen grensoverschrijdend gedrag meemaken, is dat nooit hun eigen schuld. Het is belangrijk dat ze weten waar ze betrouwbare informatie en hulp kunnen vinden. Als leerkracht ben je ook een aanspreekpunt. Praat met leerlingen over wat ze kunnen doen als iemand online seksueel getinte vragen stelt of opmerkingen maakt, namelijk: wegklikken of blokkeren. Vertel over websites zoals pubergids.nl (10+) en Pestweb.nl, en wijs op hulpbronnen zoals de [Kindertelefoon](#) en [Offlimits](#). In veel gevallen kan Offlimits²⁰ ook helpen bij het laten verwijderen van ongewenste beelden of privé-informatie van het internet. Je kunt ook een klassenchat met Offlimits aanvragen, om samen met leerlingen te praten over online situaties en hoe je kunt handelen bij grensoverschrijdend gedrag. Op veiliginternetten.nl en [Offlimits](#) vind je instructies hoe je grensoverschrijdend gedrag kunt melden op sociale media, websites en in online games.

Leerlingen kunnen zelf ook grensoverschrijdend gedrag vertonen, zoals onderling naaktbeelden naar elkaar doorsturen zonder toestemming van degene die erop te zien is. Uit onderzoek blijkt dat 10% van de kinderen een ontvangen naaktfoto toonden aan of doorstuurden naar anderen.²¹ Dit doen ze meestal uit nieuwsgierigheid, sensatie en spanning, om stoer te doen, voor aandacht, of om iemand een lesje te leren. Vaak hebben ze geen idee wat de afgebeelde slachtoffers hierdoor meemaken. Roep empathie op ('Hoe zou je het vinden als het bij jouw broer of zus zou gebeuren?') en bespreek de redenen achter het doorsturen. Je kunt dit [stappenplan](#) gebruiken als er een naaktfoto van een leerling is verspreid op school.

Soms gaat grensoverschrijdend gedrag zoals pesten online door, of komt een vervelende online situatie juist in de klas terecht. Houd daar rekening mee bij situaties van (mogelijk) grensoverschrijdend gedrag tussen leerlingen. Leerlingen die online over een grens gaan, beseffen niet altijd dat consent bij online interacties belangrijk is en dat online situaties snel kunnen escaleren. Ondersteun hen in het begrijpen van de mogelijke impact van hun online acties en hoe deze snel buiten hun controle kunnen raken.

Afhankelijk van de ernst van de situatie, bijvoorbeeld bij vermoedens van een strafbaar feit, kun je als school de GGD benaderen om een casus te bespreken of voor bemiddeling.

Wat kan een slachtoffer van online grensoverschrijdend gedrag doen?

Als leerkracht kun je samen met je leerling deze stappen volgen bij situaties van grensoverschrijdend gedrag online. Dit kan een slachtoffer houvast bieden en helpen een beetje controle terug te winnen.

1. Neem een moment om na te denken over je reactie en wat nu het beste is voor jou. En onthoud: het is niet jouw schuld. Jij hebt het recht om je online veilig en gerespecteerd te voelen. Niemand mag daar misbruik van maken.
2. Stel grenzen en zorg ervoor dat de ander weet dat het gedrag ongepast is.
3. Praat erover met iemand die je vertrouwt en zoek hulp van een volwassene bij wie je je veilig voelt. Vraag anderen niet in te gaan op berichtjes die over jou gaan.
4. Sla bewijsmateriaal op. Dit kunnen berichten, screenshots, foto's of andere vormen van communicatie zijn die je later mogelijk nodig hebt.
5. Meld het grensoverschrijdend gedrag. Veel sociale media-platforms hebben beleid tegen pesten, intimidatie en ander ongepast gedrag. Meld het incident bij het platform of de website zodat zij actie kunnen ondernemen.
6. Probeer ongewenste foto's of video's en privé-informatie over jou te laten verwijderen van het internet. Neem hiervoor contact op met Offlimits.
7. Negeer, blokkeer en/of verwijder degene die grensoverschrijdend gedrag vertoont.
8. Bescherm je privacy online. Gebruik sterke wachtwoorden en voor elk account een andere, deel je live-locatie niet en pas je privacy-instellingen van sociale media aan zodat vreemden je niet (meer) kunnen lastigvallen. Vraag anderen ook jouw privacy te beschermen en niet zomaar informatie over jou te delen. Op veiliginternetten.nl kun je een wachtwoordkraaktest doen en checken of je wachtwoord veilig genoeg is.
9. Overweeg om aangifte te doen bij de politie of vraag om advies. Of iets strafbaar is, hangt af van wat er precies is gebeurd.
10. Zoek professionele hulp als het grensoverschrijdende gedrag (langdurige) klachten en/of emotionele stress veroorzaakt. Dat kan via je huisarts.

Het zien van naaktbeelden of seksueel getinte beelden

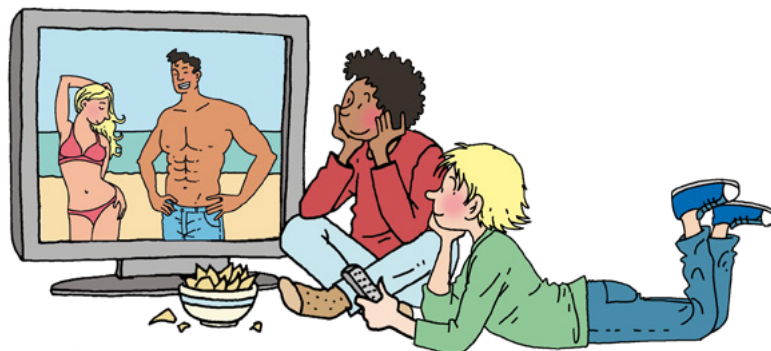
Online kunnen kinderen al vroeg naaktbeelden of seksueel getinte beelden tegenkomen. Uit onderzoek van het Jeugdjournaal en Rutgers²² blijkt dat jonge kinderen tussen de 3 en 5 jaar vaak al kussende of naakte mensen op internet (en televisie) zien, bijvoorbeeld in videoclippen, online games of wanneer ze doorklikken vanuit een andere site.

Van 6 tot 12 jaar zijn kinderen meer zelfstandig actief online. Hierdoor kunnen zij nog sneller geconfronteerd worden met naaktbeelden of seksueel getinte beelden. 66% van de 9 tot 12-jarigen komt (per ongeluk) naaktbeelden tegen en 35% ziet seksuele beelden. Het zien van een naakt lichaam zonder seksuele context heeft geen schadelijk effect op kinderen. Zij leggen zelf niet het verband tussen een naakt lichaam en seksualiteit.²³

Kinderen reageren verschillend op het zien van naaktbeelden of seksueel getinte beelden. De een klikt het direct weg en de ander vindt het interessant en blijft ernaar kijken. Sommige kinderen schrikken ervan, ervaren gevoelens van schaamte en ongemak, of het zorgt voor verwarring en vragen. Het kan ook leiden tot schuldgevoelens, wanneer kinderen online iets tegenkomen wat ze eigenlijk niet hadden mogen zien.

Vanaf 10 tot 11 jaar kunnen kinderen zelf naar meer informatie over het lichaam en seksualiteit gaan zoeken. Dat kan passen bij hun ontwikkeling en betekent niet dat ze zelf al seks willen. Meestal geldt dat wanneer ze er zelf naar op zoek gaan, ze er ook aan toe zijn. Ze zijn nieuwsgierig en willen op eigen houtje dingen ontdekken. Het kan wel van invloed zijn op hun relationele en seksuele ontwikkeling.²⁴ Porno kan bijvoorbeeld leiden tot een onrealistisch en schadelijk beeld van seksuele relaties.

Niet alle kinderen vertellen het wanneer ze naaktbeelden en seksueel getinte beelden zien. Daarom is het belangrijk openheid te creëren en het gesprek aan te gaan over wat te doen wanneer ze hiermee geconfronteerd worden. Geef daarom in de bovenbouw les over naaktbeelden en seksueel getinte beelden en de impact daarvan op leerlingen. Ook uitleg over relaties, verliefdheid en seksualiteit is belangrijk, afhankelijk van de ontwikkelingsfase en leeftijd van de leerlingen. Moedig je leerlingen aan om vragen te stellen en te vertellen wat zij online zien en meemaken. Vertel dat leerlingen altijd naar je toe kunnen komen als ze iets ongewenst hebben gezien, en dat ze zich daar nooit schuldig over hoeven te voelen. Start het gesprek bijvoorbeeld naar aanleiding van vragen of opmerkingen, of naar aanleiding van een incident op school of in de media.

Vooraf in de onderbouw kunnen leerlingen schrikken van beelden van seks. Ze kunnen deze beelden nog niet goed plaatsen. Leg uit dat online niet alles voor hun leeftijd is gemaakt, en dat seks op internet en televisie gespeeld is. Dat het in het echt meer gaat om elkaar lief vinden en iets doen wat beiden fijn vinden. Laat ze zien hoe ze (een pop-up op) een website weg kunnen klikken. Leg ook uit dat iedereen anders reageert op het zien van zulke beelden. Je mag nieuwsgierig zijn, maar dat hoeft niet.

In de bovenbouw neemt de interesse in volwassen seksualiteit toe en kunnen leerlingen bewust op zoek gaan naar informatie of naar seksueel getinte of pornografische beelden.²⁵ Dit doen ze uit nieuwsgierigheid, om er iets van te leren en soms omdat het ze opwindt. Er is ook een grote groep die hier niet zelf naar op zoek gaat en het vervelend vindt om te zien. Maak dit bespreekbaar in de klas.

Bespreek in de bovenbouw vragen als:

- Komen jullie wel eens naaktbeelden tegen en wat vinden jullie daarvan?
- Wat doet dat met je?
- Vertel je het aan iemand?
- Kun je verslaafd raken aan porno kijken?
- Wat zijn de nadelen van porno kijken?
- Is porno net als seks in het echt?

Door leerlingen uitleg te geven over de verschillen tussen porno en seks in het echt hebben zij een beter referentiekader. Als introductie kan [deze aflevering](#) over internet en porno van De Dokter Corrie show (9-12 jaar) gebruikt worden. Leer ze waar ze betrouwbare informatie kunnen vinden over seksualiteit, zoals pubergids.nl (10+). Ook kunnen ze de Kindertelefoon bellen als zij hier vragen over hebben of iets vervelend hebben meegemaakt. Vertel ook waar ze hulp kunnen krijgen als ze ongewenste naaktbeelden hebben gezien en zich ongemakkelijk of bedreigd voelen door situaties online. Leerlingen kunnen daar (anoniem) over praten via de chat met een hulplijnmedewerker van Offlimits.

Vergroot ook de kennis over sexting in de bovenbouw. Een klein aantal kinderen (5%) tussen de 6 en 12 jaar experimenteert namelijk al met het maken van uitdagende of seksuele foto's en filmpjes.²⁶ Daarbij gaat het om beelden van volledig naakt, in ondergoed, zwembkleding of een ontbloot bovenlijf. De helft hield deze beelden voor zichzelf, de rest stuurde het naar een ander, zoals hun verkering. De meerderheid van deze kinderen (55%) voelde gelukkig geen druk om een sext te versturen. Als introductie kan de aflevering Online van De Dokter Corrie show (9-12 jaar) gebruikt worden, over liefde en flirten via het internet.

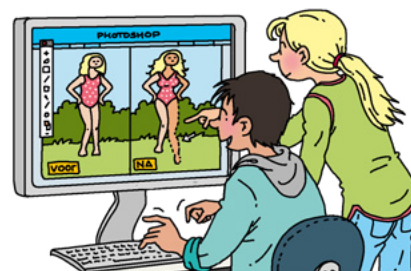
Stel vragen als:

- Welke foto's deel je online?
- Waarom sturen mensen sexy foto's?
- Mag je iemand vragen om zo'n foto?
- Hoe reageer je als je er een ontvangt?
- Is het anders voor jongens en meiden?

Leg uit dat je nooit iets tegen je wil of onder dwang hoeft te doen. En dat je de ander altijd vooraf om toestemming moet vragen. Vermijd labels als 'dom' voor het maken van foto's en filmpjes. Het is namelijk nooit iemands eigen schuld als een ander ongevraagd beelden doorstuurt. Bovendien maakt dat de drempel voor het slachtoffer hoger om hulp in te schakelen als er sexting-misbruik plaatsvindt. Focus op consent en dat je niet mag doorsturen zonder toestemming. Stimuleer dat het gedrag van jongens en meiden gelijk wordt beoordeeld. Het hoort bij seksueel integer gedrag dat er respectvol, bewust en verantwoordelijk met elkaar en elkaars seksualiteit wordt omgegaan.²⁷

Positief zelfbeeld en lichaamsbeeld

Online komen leerlingen (bedoeld en onbedoeld) perfect ogende lichamen, geseksualiseerde en geromantiseerde beelden en porno tegen. Sommige beelden zijn bewerkt of gemanipuleerd. Dit schept een onrealistisch beeld van de werkelijkheid. Bovendien worden in de media traditionele gendernormen en stereotypen weerspiegeld. Mensen doen zich online soms mooier, succesvoller en rijker voor dan ze zijn. Leerlingen kunnen zichzelf met dit soort beelden gaan vergelijken. Dit kan bepalend zijn voor hun zelfbeeld en lichaamsbeeld en een negatieve invloed hebben, terwijl zelfwaardering een belangrijke eigenschap is voor online weerbaarheid.²⁸

Als leerkracht kun je diversiteit in lichamen bespreekbaar maken: 'Elk lichaam ziet er anders uit en dat is oké en gewoon'. Erken en bespreek dat vrijwel alle mensen, zeker jonge mensen, zich onzeker voelen over hun lijf. De maatschappij legt (aan zowel meiden als jongens) vaak onhaalbare normen op. Het is niet altijd makkelijk om daar onverschillig voor te zijn. We weten uit onderzoek echter dat hoe meer diversiteit in lichamen kinderen en volwassenen zien, hoe meer zij zich zelfverzekerd voelen over hun eigen lichaam.

5. Wat kun je als school doen om incidenten te voorkomen?

Maak helder beleid

Stel een helder sociale media-beleid op. Bespreek daarin ook appgroepen. Wat mag wel en niet? Kinderen mogen elkaar niet onder druk zetten of dwingen om naaktbeelden te maken en te versturen. Het is verboden om ze stiekem te maken, te verspreiden, te misbruiken om mee te pesten of chanteren. Het maken en versturen van naaktbeelden is ook strafbaar als betrokkenen niet gelijkwaardig zijn. Of wanneer de beelden zijn gemaakt om er geld mee te verdienen.

Maak duidelijk hoe jouw school reageert als dit toch gebeurt. En wat er in zo'n geval verwacht wordt van de leerlingen. Ga ook in op hoe je met de media omgaat, mocht deze over de zaak willen berichten.

Maak in het beleid ook ruimte voor de positieve kanten van internet, sociale media en sexting. In veruit de meeste gevallen doen zij positieve ervaringen op met sexting. Het kan interessant, leuk, grappig, opwindend, romantisch en spannend zijn. Het kan jongeren helpen ontdekken wat ze leuk vinden op relationeel en seksueel gebied. Ook worden ze zich bewuster van wie ze zijn en wat voor uiterlijk daarbij past.

Verbreed de kennis

Zorg dat docenten weten wat de online ontwikkelingen zijn onder kinderen. Ook op relationeel en seksueel gebied. Zo kunnen zij op een positieve manier hierover in gesprek gaan met leerlingen. Als het onderwerp vaker wordt besproken in de klas, is het eenvoudiger om in actie te komen als er iets misgaat. Leerlingen durven dan zelf ook eerder naar docenten toe te stappen.

Doe aan voorlichting

Besteed op school aandacht aan het risico dat naaktbeelden en afbeeldingen van kindermisbruik worden verspreid. Wijs kinderen erop dat het verboden is om naaktbeelden door te sturen. Heb het in de bovenbouw met leerlingen over consent. Tijdens lessen over mediawijsheid of seksualiteit kan dit aan bod komen. Offlimits geeft voorlichting aan volwassenen tijdens ouderavonden of studiedagen. Daar krijg je tips over hoe je dit bespreekbaar maakt.

6. Wat kun je als school doen bij een incident?

Bepaal omvang en impact

Breng in kaart om wat voor beelden het gaat en wie erbij betrokken zijn. Is de afgebeelde persoon een leerling van jouw school? Zitten er in de appgroep alleen leerlingen van jouw school of ook van een andere school? Is de dader/verspreider een leerling van jouw school?

Sta het slachtoffer bij

Zeg direct tegen het slachtoffer: 'Het is niet jouw schuld'. Geef het slachtoffer ook niet indirect de schuld. Bijvoorbeeld door te zeggen: 'Het was niet zo handig van je om een naaktfoto van jezelf te delen'. Vraag wat het slachtoffer nodig heeft en regel hulp, als diegene dat wenst. Ook Offlimits kan helpen.

Is het slachtoffer een leerling van jouw school? Kijk dan bij dit [stappenplan sexting-misbruik](#). Is het slachtoffer een leerling van een andere school? Steun diegene dan door op jouw school uit te dragen dat het nooit de schuld is van het slachtoffer.

Meld het misbruik

Gaat het mogelijk om afbeeldingen van seksueel kindermisbruik? Meld deze dan bij het [Meldpunt Kinderporno](#). Dit kan alleen wanneer de afbeeldingen een URL hebben. Het Meldpunt Kinderporno toetst of het beeld strafbaar is. Het kan de beheerder van de website waar de afbeelding op staat een verwijderverzoek sturen. Het Meldpunt Kinderporno heeft geen opsporingsbevoegdheden.

Zijn de beelden van mogelijk seksueel kindermisbruik via een groepsapp gedeeld zonder een linkje naar een URL? Meld het dan via www.hetstoptbijjou.nl.

Verwijder de beelden

Zijn de beelden gemeld, verwijder deze dan uit alle appgroepen en van alle telefoons, tablets of laptops. Soms kan de verzender het bericht voor iedereen verwijderen. Soms kan de beheerder van een appgroep dit doen. Anders dient iedereen in de appgroep het bericht zelf te verwijderen. Doe dit bij voorkeur klassikaal. Vertel dat het in het bezit hebben van kinderporno strafbaar is. Ook het doorsturen ervan of nieuwe screenshots maken, is strafbaar.

Neem contact op met de betrokkenen

Spreek degenen die verantwoordelijk zijn voor de ongewenste verspreiding van de foto's of video's aan op hun gedrag. Doe dit op een manier die past bij de aard en omvang van het incident. Ga in gesprek met de betrokkenen, met of zonder ouders. Kies voor passende sancties. Als school kun je ook de wijkagent benaderen. Deze kan meedenken over vervolgstappen.

Informeer de ouders

Bedenk wie er geïnformeerd moeten worden. Zijn dat alleen de ouders van de dader en de afgebeelde persoon of de ouders van alle leerlingen van de klas of school? Soms is het niet wenselijk dat alle ouders worden ingelicht. Wees cultuur- en religiesensitief. Laat, als het kan, het slachtoffer een belangrijke stem hierin hebben. Deze is de regie kwijtgeraakt. Zo geef je diegene een stukje hiervan terug.

Sta ook stil bij de anonimiteit van de direct betrokkenen. De naam van het slachtoffer (of de dader) hoeft bijvoorbeeld niet genoemd te worden in een brief aan alle ouders.

Bereid je voor op media-aandacht

Zeker voor een groter incident kan er media-aandacht zijn. Sta stil bij de anonimiteit van de direct betrokkenen. Wat breng je wel en niet naar buiten?

Evalueer

Vergeet naderhand niet om het beleid te evalueren. Wat ging goed? Wat kan beter? Moet het beleid aangepast worden? Het is verstandig het beleid elk jaar te evalueren en eventueel aan te scherpen.

7. Vragen van leerkrachten

Waarom zou ik met leerlingen praten over wat ze online meemaken?
En hoe doe ik dat?

Relationele en seksuele ontwikkeling hoort bij de normale ontwikkeling van een kind. Omdat deze al bij de geboorte begint, hoort relationele en seksuele vorming ook thuis op de basisschool. Relationele en seksuele vorming is (idealiter) een gedeelde opvoedtaak van zowel ouders als school. Als leerkracht heb je een voorbeeldfunctie en kun je door hier aandacht aan te besteden bijdragen aan een gezonde ontwikkeling van het kind. Met relationele en seksuele vorming sluit je aan bij de ontwikkeling en de leefwereld van de kinderen. Kinderen begeven zich vanaf jonge leeftijd al veel online. Het is daarom belangrijk om het met hen te hebben over wat ze tegen komen. Weten wat wel en niet passend is voor de leeftijd, en hoe leerlingen kunnen handelen als ze iets vervelends tegen komen helpt leerlingen om een gezonde (online) ontwikkeling door te maken op het gebied van relaties en seksualiteit.

Hoe moet ik reageren als een leerling iets naars heeft meegemaakt online?

Het is heel belangrijk om een leerling goed te ondersteunen als die iets naar heeft meegemaakt. Luister goed naar het verhaal van je leerling, en benadruk dat het niet diens schuld is. Vervolgens neem je de stappen die je in hoofdstuk zes beschreven staan.

Als ik over online seksualiteit praat, stimuleer ik leerlingen dan niet om vroeger seks te gaan hebben?

Kinderen bevinden zich al vanaf vroege leeftijd online. Het is belangrijk om met hen hierover te praten, zodat ze weten wat het is en hiermee om kunnen gaan, dan zijn zij voorbereid. Dat je ze hiermee aanzet tot seksueel gedrag klopt niet. Het tegengestelde is waar: jongeren die goede relationele en seksuele vorming ontvangen op scholen, starten gemiddeld genomen later met seksuele handelingen dan jongeren die geen relationele en seksuele vorming hebben gehad. Juist omdat zij hier van tevoren minder over hebben nagedacht en minder bewuste keuzes (kunnen) maken in wat zij zelf wel of niet willen.

Hoe ga ik om met ouders die vragen stellen over dit onderwerp?

Het is belangrijk om ouders goed te informeren over de lessen relationele en seksuele vorming. Dat kan bijvoorbeeld een ouderavond, een nieuwsbrief en een duidelijke schoolvisie op relationele en seksuele vorming. Als ouders vragen stellen, luister dan aandachtig en ga serieus om met hun eventuele zorgen. Lees hier meer informatie over [goed contact met ouders en omgaan met vragen](#). Meer tips voor ouders: [Ouderbrochure Online Weerbaarheid](#).

Bijlage:

Begrippenlijst

Cancelen: online shaming waarbij wordt opgeroepen om iemand uit te sluiten uit diens community bij wijze van sociale straf.

Catfishing: het opzettelijk misleiden van anderen door delen van de eigen identiteit te verbergen of te veranderen, meestal in de context van online dating en soms zonder de intentie om iemand ooit in het echt te ontmoeten.

Cyberverslaving: excessieve en ongecontroleerde online activiteit met langdurig gebruik van internet in het algemeen en sociale media, gaming en pornosites in het bijzonder.

Cyberbullying: door een groep of individu herhaaldelijk online pesten van een slachtoffer dat zich niet gemakkelijk kan verdedigen.

Challenges: het aanmoedigen van mensen om bepaalde (gevaarlijke) opdrachten uit te voeren en vervolgens online te delen.

Deepfakes: een verzamelnaam voor software waarmee je nepvideo's kunt maken die bijna niet van echt te onderscheiden zijn. Met deze software kun je iemand dingen laten zeggen of doen die diegene in werkelijkheid nooit gezegd of gedaan heeft. Deepfake is een vorm van wat we synthetische media noemen: media die zijn gemaakt of bewerkt met behulp van kunstmatige intelligentie.

Doxing: het openbaar maken van iemands persoonlijke, gevoelige en privé-informatie zoals adres, telefoonnummer, paspoort, werkgever, gegevens van familie en foto's van iemands kinderen.

Griefing: doelbewust irriteren van andere spelers in online games door bepaalde spelelementen zo te manipuleren dat andere spelers daar last van hebben.

Grooming: een proces waarbij een volwassene een relatie van seksueel misbruik ontwikkelt door middel van technologie, zoals op sociale media. In dit verband wordt ook gesproken van 'digitale kinderlokkerij'.

Haatzaaien: alle uitingsvormen die zorgen voor de verspreiding, aanstichting, aanmoediging of legitimering van raciale haat, xenofobie, antisemitisme of andere vormen van haat gebaseerd op intolerantie.

Hacking: alle soorten activiteiten rondom het ongeautoriseerd toegang (proberen te) verkrijgen tot computersystemen.

Sexting: Het versturen en/of ontvangen van seksuele foto's, video's en berichtjes tussen (twee) mensen die hier (beiden) vrijwillig toestemming voor geven.

Sextortion: een vorm van afpersing waarbij een dader dreigt om zonder toestemming seksueel beeldmateriaal te openbaren van een slachtoffer om deze te dwingen om meer van dit soort foto's te sturen, geld te betalen of om (seksueel getinte) opdrachten uit te voeren.

Shame sexting: het zonder toestemming maken en/of verspreiden van seksueel getinte beelden of video's.

Stalking: het herhaaldelijk intimideren, lastigvallen en soms bedreigen van slachtoffers.

Technologie-gefaciliteerd gender-gerelateerd geweld: vormen van onderdrukking en geweld tegen vrouwen en meisjes met gebruik van digitale technologieën en het internet, zoals cyberpesten, online intimidatie, haatzaaien en beeldmisbruik.

Trolling: het opzettelijk dwarszitten van mensen in online gemeenschappen met gedrag dat niet als acceptabel wordt gezien, zoals mensen uitschelden, ruzie zoeken of zich negatief uitlaten over anderen. Daarnaast bestaat tegenwoordig ook een bredere interpretatie van het begrip trolling, namelijk het gebruik van nepaccounts om desinformatie te verspreiden en het publieke debat te beïnvloeden.

Victim blaming: als een slachtoffer direct of indirect de schuld krijgt van wat diegene is aangedaan, spreek je van victim blaming. Victim blaming is altijd onterecht en kan veel verdriet veroorzaken.

Wraakporno: zonder toestemming bezitten, openbaar maken en verspreiden van (gestolen) seksueel beeldmateriaal door bijvoorbeeld hackers, (ex)partners, kindermisbruikers, verkrachters en mensenhandelaren.

Bijlage:

Tips voor kinderen

6 tips voor kinderen voor een gesprek met een volwassene:

1. Kies een goed moment uit
Zorg dat er genoeg tijd is en weinig afleiding tijdens het gesprek. Het kan helpen om het te vertellen terwijl jullie iets aan het doen zijn. Als je samen in de auto zit, of tijdens het uitlaten van de hond, hoef je elkaar niet steeds aan te kijken. Als er iets op tv is dat hierover gaat, is dat ook een goed moment.

2. Begin met hoe je je voelt
Je kunt zeggen dat je het moeilijk vindt om erover te praten. Dat je je schaamt of dat je bang bent voor de reactie. Het is begrijpelijk als je emotioneel bent als je vertelt waar je mee zit. Het kan een opluchting zijn om het uit te spreken. Vertellen hoe je je voelt, helpt de volwassene om jou goed te begrijpen.

3. Geef de ander tijd om het te verwerken
Het kan zijn dat de volwassene aan wie je het vertelt schrikt. En dat diegene daardoor eerst bezorgd, verdrietig of boos reageert. Dit is niet zo erg, het gaat als het goed is over. De meeste ouders en opvoeders willen graag dat hun kinderen eerlijk zijn. Als hun emoties wat gezakt zijn, zijn ze waarschijnlijk blij en trots dat je het hebt verteld.

4. Wees je bewust van de generatiekloof
Voor volwassenen kan de online wereld van kinderen soms moeilijk te begrijpen zijn. Je moet daarom misschien uitleggen hoe het werkt. Hun ideeën over online contact of online seksualiteit kunnen ook anders zijn. Dat is oké.

Als de volwassene die jij in vertrouwen neemt jou de schuld geeft van wat er is gebeurd, is dat niet oké. Ook als diegene boos wordt op jou of jou straf geeft, is het niet oké.

5. Schrijf het op
Vind je een gesprek toch te spannend? Schrijf je verhaal dan op. Je kunt een brief of een (lang) appje sturen. Dan kun je er later altijd nog offline over praten.

6. Vraag een vriend(-in) om erbij te zijn
Vraag een vriend(-in) om mee te gaan naar het gesprek. Doe dit als je bang bent voor de reactie van de volwassene. Maak je je veel zorgen? Kijk dan eens bij [deze tips](#) tegen piekeren.

Bijlage:

Hulporganisaties

113

Zelfmoordpreventie, mogelijkheid om te bellen of chatten met hulpverleners.

De Kindertelefoon

Bellen, chatten en een forum voor kinderen, informatie voor volwassenen en leerkrachten.

Offlimits

Hulp bij online grensoverschrijdend gedrag, met onder meer een chat voor eerste hulp.

Slachtofferhulp

Hulp en advies voor slachtoffers van uiteenlopende gebeurtenissen.

Fraudehulpdesk

Hulp bij fraude, zoals online oplichting of gegevensdiefstal.

Fier

Expertisecentrum op het terrein van geweld in afhankelijkheidsrelaties.

Centrum Seksueel Geweld (CSG)

Hulp voor slachtoffers van seksueel geweld.

The Safe Space Club

Ervaringsdeskundigen bieden hulp aan slachtoffers van seksueel geweld.

Meld.Online Discriminatie

Meldpunt ter bestrijding van online discriminatie.

MIND Korrelatie

Anoniem advies voor mensen met psychische klachten en hun omgeving.

Pestweb

Informatie en advies over pesten op school, onderdeel van de Stichting School en Veiligheid.

Veilig Internetten

Tips, tricks en praktische uitleg over veilig internetten.

Meldknop

Een door de politie ondersteund initiatief van Veilig Internetten voor het melden van onder meer pesten en oplichting.

Het Juridisch Loket

Eerste hulp bij juridische vragen.

Stichting School & Veiligheid

Stichting die werkt aan sociale veiligheid op scholen.

Vraag het de politie

Op jongeren gericht informatieportal over veiligheid, met ook aandacht voor pesten en online.

Bijlage:

Literatuur

hoofdstuk 1

- 1 Vanwynsberghe, H., Joris, G., Waeterloos, C., Anrijs, S., Vanden Abeele, M., Ponnet, K., De Wolf, R., Van Ouytsel, J., Van Damme, K., Vissenberg, J., D'Haenens, L., Zenner, E., Peters, E., De Pauw, S., Frissen, L., Schreuer, C. (2022). Onderzoeksrapport Apestaartjaren : de digitale leefwereld van kinderen en jongeren. Gent: Mediaraven.
- 2 Vanwynsberghe, H., Joris, G., Waeterloos, C., Anrijs, S., Vanden Abeele, M., Ponnet, K., De Wolf, R., Van Ouytsel, J., Van Damme, K., Vissenberg, J., D'Haenens, L., Zenner, E., Peters, E., De Pauw, S., Frissen, L., Schreuer, C. (2022). Onderzoeksrapport Apestaartjaren : de digitale leefwereld van kinderen en jongeren. Gent: Mediaraven.
- 3 Vanwynsberghe, H., Joris, G., Waeterloos, C., Anrijs, S., Vanden Abeele, M., Ponnet, K., De Wolf, R., Van Ouytsel, J., Van Damme, K., Vissenberg, J., D'Haenens, L., Zenner, E., Peters, E., De Pauw, S., Frissen, L., Schreuer, C. (2022). Onderzoeksrapport Apestaartjaren : de digitale leefwereld van kinderen en jongeren. Gent: Mediaraven.
- 4 <https://nicam.nl/files/NICAM-onderzoek-Kijkwijzer-op-TikTok-en-Instagram-juli-2023.pdf>
- 5 Vanwynsberghe, H., Joris, G., Waeterloos, C., Anrijs, S., Vanden Abeele, M., Ponnet, K., De Wolf, R., Van Ouytsel, J., Van Damme, K., Vissenberg, J., D'Haenens, L., Zenner, E., Peters, E., De Pauw, S., Frissen, L., Schreuer, C. (2022). Onderzoeksrapport Apestaartjaren : de digitale leefwereld van kinderen en jongeren. Gent: Mediaraven.
- 6 <https://www.utwente.nl/nl/centrumdigitaleinclusie/Blog/21-digitale-vaardigheden-cruciaal-leren/>
- 7 <https://www.kis.nl/sites/default/files/2022-06/shame-sexting-overzichtskaart.pdf>
- 8 <https://netwerkmediawijsheid.nl/digitaal-weerbaar-5-vragen-aan-prof-rozendaal/>
- 9 <https://defenceforchildren.nl/actueel/nieuws/seksuele-uitbuiting/2023/maak-het-kijken-naar-pornografie-bespreekbaar/>
- 10 <https://www.mediawijs.be/nl/onderzoek/apestaartjaren/apestaartjaren-2020-de-samenvatting>
- 11 <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2023/04/technology-facilitated-violence-against-women-taking-stock-of-evidence-and-data-collection>
- 12 <https://www.nji.nl/mediaopvoeding/toolbox/aansluiten-bij-mediaopvoeding-diverse-opvoedsituaties>
- 13 <https://www.kis.nl/publicatie/praten-met-ouders-over-shame-sexting>
- 14 <https://prod-cdn.atria.nl/wp-content/uploads/sites/3/2021/03/06125442/atria-act4respect-tips-pos-gesprek-def.pdf>

hoofdstuk 4

- 15 <https://netwerkmediawijsheid.nl/bitefile-de-rol-van-sociale-normen-in-online-kwetsend-gedrag/>
- 16 <https://netwerkmediawijsheid.nl/bitefile-de-rol-van-sociale-normen-in-online-kwetsend-gedrag/>
- 17 <https://www.mediawijsheid.nl/onlineomgangsvormen/>
- 18 https://netwerkmediawijsheid.nl/wp-content/uploads/2023/11/Whitepaper-Online-kwetsend-gedrag_11-2023.pdf
- 19 https://assets.mediawijs.be/2022-05/apestaartjaren_2022_210x210_issuu.pdf
- 20 <https://www.gezondeleefstijllooschool.nl/online-omgangsvormen-zo-maak-je-ze-bespreekbaar-in-de-klas/>
- 21 https://assets.mediawijs.be/2022-05/apestaartjaren_2022_210x210_issuu.pdf
- 22 <https://rutgers.nl/wp-content/uploads/2021/09/Resultaten-onderzoek-Rutgers-i.s.m.-het-NOS-JeugdjournaalMaart2017.pdf>
- 23 <https://rutgers.nl/nieuws/met-je-kind-in-gesprek-over-gewoon-bloot/#:~:text=Het%20zien%20van%20blote%20lichamen,er%20echt%20en%20ongefilterd%20uitzien>
- 24 <https://sociaal.net/achtergrond/jongeren-seks-en-online-media/>
- 25 https://seksuelevorming.nl/wp-content/uploads/2021/08/2020_Tips_seksualiteit_praten_voor_ouders_def.pdf
- 26 https://assets.mediawijs.be/2022-05/apestaartjaren_2022_210x210_issuu.pdf
- 27 <https://www.schoolenveiligheid.nl/kennisbank/sexting-en-ongewenste-verspreiding-van-beelden/>
- 28 <https://www.kis.nl/sites/default/files/2022-06/shame-sexting-overzichtskaart.pdf>

Meer informatie

Ga voor meer informatie en
lesmaterialen naar
www.seksuelevorming.nl.

Deze handreiking is een publicatie van Rutgers, Expertisecentrum seksualiteit.

© Rutgers 2026

Meer informatie over Rutgers vind je op www.rutgers.nl

Tekst: Offlimits en Rutgers

Illustraties: studio@maclatour.nl

Vormgeving: HollandsOntwerp.nl, Natascha van der Horst